

*Лариса Шрагіна,
докторка психологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет.
М. Одеса*

*Марк Меєрович,
системний аналітик, фрілансер.
М. Одеса*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Секція №3

– Куди ти скачеш, хлопче, чого тобі кортить?

І мерин твій кульгає, і сам ти здувся вмить.

– Ну, що за біда, ну, що за біда, ну, що за біда, їй-богу,

Відправлюся в дорогу: дивись, і пощастить.

Юлій Кім.

Створивши суспільство як штучну систему, людство тим самим, згідно з законами теорії розвитку штучних систем (ТРШС) [Меєрович, Шрагіна, 2020.] визначило й напрямок його розвитку: убік підвищення рівня ідеальності цієї системи з погляду людини – його творця й споживача. І тоді виникають природні запитання:

1. Який стан суспільства можна вважати більш ідеальним?
2. За рахунок чого може відбутися ця ідеалізація?
3. Як може йти цей процес?

Ще в 1969р. Джеймс Міррліс і Вільям Вікрі (Нобелівська премія по економіці, 1996р.) почали шукати причини неефективної роботи ринків і виявили «асиметричність» інформації. І вже в 1970р. Джордж Акерлоф (інститут Берклі, Каліфорнія) почав розробку теорії «асиметричності» (Нобелівська премія по економіці 2001р. разом з Майклом Спенсом зі Стенфордського й Джозефом Стігліцем з Колумбійського університетів), дійшовши до висновку про необхідність більшого втручання держави в економіку.

В 1998 році ринкова економіка була визнана в числі провідних причин голоду в бідних країнах (Нобелівська премія професорові Амартія Сен, Кембридж, США).

Криза 2008 р. у черговий раз підтвердила недосконалість існуючої господарської моделі: великий капітал у сучасних умовах менш ефективний власник, чим держава. На зустрічі глав урядів у Давосі ще в січні 2010 року відкритим текстом це висловив Президент Франції Ніколя Саркозі:

«Глобалізація породила світ, де все віддано на відкуп фінансистам. Всі! І майже нічого – людям праці. Підприємців підім'яли під себе спекулянти. І створили систему, де нормою стала ризикована гра із чужими грошима.

Дами та добродії! Без втручання держави все б взагалі звалилося. Був би повний провал. І справа отут не в тім, що краще: лібералізм або соціалізм, праві погляди або ліві. Це просто факт. Якщо ми не змінимо правила роботи банків, якщо ми залишимо без змін правила кредитування й бухгалтерського обліку, то чого ще нам чекати від такого капіталізму, як сьогодні?» [Саркози, 2010]

Соціальні інститути сучасного ринку, побудовані на вищій ступені раціональності, на обчисленні чистої вигоди, руйнівні для особистості й стали гальмом на шляху розвитку економіки.

А яка ж модель повинна прийти замість?

Досліджуючи конкретно-історичну еволюцію ринкової економіки не як окремо взятого об'єкта, а як підсистему суспільства, представники різних напрямків інституціоналізму прийшли до висновку про існування об'єктивних економічних законів, на ефективність дії яких накладаються різноманітні позаекономічні фактори – етичні, психологічні, юридичні. Їх взаємопереплетіння створює інституціональне середовище й так впливає на економічний ріст, що інвестиції забезпечують ефективність економічного розвитку лише на 20%. Провідним же

фактором є соціальна політика й морально-психологічна обстановка в суспільстві [Гундаров, 2009].

Про значення моральних норм в економіці говорив ще Аристотель, протиставляючи її хрематистиці – галузі діяльності людини, пов'язаної з витягом вигоди. Наприкінці ХІХ століття моральний критерій в оцінці економіки ввів Т. Веблен, заклавши основи інституціоналізму:

- бізнес орієнтований на одержання прибутку й представляє регресивну силу;
- індустрія, спонукувана інженерами відповідно до технічного прогресу й інстинктами майстерності, є силою прогресивною [Веблен, 2021].

У постіндустріальну епоху на зміну фінансовому капіталу приходять капітал людський, який у суспільстві, заснованому на знанні, відіграє провідну роль у нових галузях виробництва. Саме зростаюче значення людського капіталу визначає не тільки нову структуру зайнятості, але також створює передумови для руйнування старих і формування нових соціально-економічних відносин усередині соціуму.

Виходячи з первісної потреби, що привела в стародавності окремих людей до необхідності об'єднатися, визначимо **ідеальне суспільство** як об'єднання особистостей, кожна з яких у ході спільної діяльності заради досягнення загальної мети повністю розкриває свої здатності й реалізує свої можливості.

І тоді оцінка кожного члена такого співтовариства буде відбуватися по якостях особистості, що лежить на вищому рівні потреб людини – творчому, а оцінка його соціальної значимості – за результатами його діяльності на благо всього суспільства.

Відповідь на питання №2 «За рахунок яких факторів може відбуватися ідеалізація соціуму?» підказують фахівці – теоретик (психолог) Л. С. Виготський і практик (педагог) А. С. Макаренко.

«Психологічна природа людини – це сукупність суспільних відносин, перенесених усередину особистості, що стали її функціями. Структури вищих психічних функцій – зліпок колективних соціальних відносин між людьми...» [Виготський, 2005].

«Я впевнений, що якщо людина погано вихована, то в цьому винятково винуваті вихователі. Якщо дитина гарна, то цим вона теж зобов'язана вихованню, своєму дитинству. Людина погана тільки тому, що перебувала у поганій соціальній структурі, у поганих умовах» [Макаренко, 1990].

Система цінностей людини визначається її вихованням, а виховання – це один з результатів діяльності системи освіти.

Поява і впровадження в усі сфери виробництва нових технологій, темп змін яких все зростає, викликає необхідність підвищувати рівень інтелектуалізації працівників. Задовольнити цю потребу може тільки система освіти. Саме економіка, у самому широкому змісті цього поняття, виступає основним замовником і споживачем «продукту», що випускає система освіти.

Прогнозуючи наприкінці 1950 – початку 60-х років, з якими проблемами зіткнеться людство в 2000 році, кілька груп учених незалежно друг від друга виділили 10 провідних проблем, які будуть визначати розвиток країн. Проблемою № 1 усі назвали освіту й виховання: нові системи освіти, нові методи викладання [Байнхауэр, Шмакке, 1973].

Прогноз підтвердився: сьогодні, у третьому десятилітті ХХІ століття, з 4 показників, по яких Програма Розвитку ООН оцінює ІЛР – Індекс Людського Розвитку країни, два пов'язані з освітою – це рівень грамотності населення й валове охоплення населення навчанням [Індекс людського розвитку (ІЛР)].

Цікаво, що в ході дослідження майбутнього жодна із груп не спробувала спрогнозувати, до чого може привести ріст рівня освіченості населення... Але якщо на ці наслідки не звернули уваги футурологи, то їх дуже чітко в цей же час сформулювали письменники-фантасти Аркадій і Борис Стругацькі в повісті «Важко бути богом» [Стругацькі А. и Б., 1966]. Імовірно, ученим тоді просто не вистачило уяви... Або знання системного підходу й уміння його застосовувати: новий французький інституціоналізм, або економіка угод, у якому ринкова

економіка розглядається не як окремо взятий об'єкт дослідження, а як підсистема суспільства, виник на рубежі 1990-х років.

Проблема «Суспільство» зайняла у футурологів 9 місце й розглядалася в контексті: демографічний вибух, аналіз взаємин між людьми, інформація як система раннього оповіщення про майбутні події. У середині ХХ століття, у період бурхливого розвитку промислового виробництва й створення транснаціональних корпорацій, футурологам і в голову не приходило, що не пройде й 10 років, і під сумнів у праві на життя буде відмовлено основі основ сучасної економіки – вільному ринку.

Але повернемося до системи освіти. Її основні структурні компоненти – це ціль (Навіщо вчити?), зміст (Чому?), методи (Як?), учні (Кого?) і вчителі (Хто вчить?).

Аналіз структури системи освіти і її взаємозв'язків з деякими елементами системи «Держава» показує, що розвиток системи освіти відбувався відповідно до запитів її основного замовника й споживача – економіки, і відповідав основній потребі – вижити! Але, щоб вижити на сучасному етапі – етапі виробництва ідей і технологій – і не перетворитися в «сировинний придаток», економіка вимагає сформуванню у випускнику комунікативність як здатність працювати в команді, креативність як здатність приймати самостійні й ефективні рішення й навченість як здатність швидко освоювати нові технології. Звідси зрозуміло, чому увесь світ говорить про кризу системи освіти: концепції профільної освіти, і насамперед середньої, у тому числі прийнятої МОН України, морально застаріли, тому що готують фахівців для промислового етапу, що вже відходить!

Потреба змінити мотивацію, щоб підвищити продуктивність і якість праці працівника, змушує суспільство підвищувати рівень його свободи й інтелектуалізації, що зрештою призводить, відповідно до основного закону ТРШС про підвищення рівня ідеальності, до необхідності «виробництва» людини як творчої особистості.

І можновладці зіштовхнулися з корінним протиріччям: **якщо держава хоче вижити – вона повинна розвивати економіку. Щоб розвивати економіку – потрібно розвивати людину. Але мисляча особистість замислюється не тільки над пошуком рішення виробничих проблем – вона оцінює також, хто і як нею управляє та як розподіляється створений нею продукт.** І вибирає того, хто ставиться до неї як до особистості... Тому дилеми отут по суті немає – є тільки справа часу...

Залишається третє питання, саме головне: ЯК? Як може йти цей процес? Щоб забезпечити сучасну економіку відповідними кадрами, у системи освіти є тільки один варіант: перейти від існуючої «школи знань» до «школи мислення». А перехід від нерефлексивного освоєння знань до усвідомленого оволодіння й володіння розумовими прийомами й операціями можливий тільки за рахунок зміни парадигми методології викладання – з репродуктивної на продуктивну, при якій одержання знань у ході навчального процесу стає не метою, а засобом формування творчої особистості.

Ключовий елемент такої системи освіти – Творчий Учитель: будь-яка реформа освіти й педагогічна технологія реалізуються в шкільному класі або у вузівській аудиторії, у яких нові покоління готуються до життя в конкретному суспільстві. І саме Вчитель виступає ініціатором потреби цього суспільства – його економічної й соціальної формації.

Використані джерела

Байнхауэр Х., Шмакке Э. Мир в 2000 году. — М.: Прогресс, 1973. — 240 с.

Веблен, Торстейн. Теория праздного класса. — М. : АСТ, 2021. — 384 с

Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Психология развития человека : сб. трудов. – М. : Смысл; Эксмо, 2005. – С. 41-191.

Гундаров, Игорь. Есть модель выхода из кризиса.

http://www.stoletie.ru/obschestvo/igor_gundarov_jest_model_vyhoda_iz_krizisa_2009-07-10.htm

Індекс людського розвитку (ІЛР)

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83

Макаренко А.С. О воспитании. М., Политиздат, 1990. – 415с.

Меерович Марк, Шрагина Лариса. Технология творческого мышления. М.: Альпина Паблишер, 2020. – 4-е изд., испр. и доп. – 506 с

Стругацкие А. и Б. Трудно быть богом. М. : Молодая гвардия, 1966. — 432 с.

Саркози, Николя. Речь на открытии ВЭФ в Давосе 28 января 2010 г.
<https://rg.ru/2010/01/28/davos-forum.html>